

Spirer til konflikt

De tolv siste årene har det skjedd store endringer i hva norske bønder har lov til å dyrke og omsette. Forskriftsendringer fra 2004 kunne ødelagt mye av mangfoldet i jordbruket hvis de hadde blitt fulgt, ifølge forskere.

Det ser ut som en helt vanlig potet, men skallet bedrar. Tromøypoteten har rødt skall og gult kjøtt med litt rødfarge i, og fordi den er beskrevet i en dagbok fra 1757, er det den første kjente dyrkede poteten i Norge.

At tromøypoteten i dag skal være mulig å få tak i for forbrukere, er slett ikke selvsagt. Nå er den én av ni plantesorter som Mattilsynet har godkjent som bevaringssorter. Reisen til tromøypoteten og de andre bevaringssortene har vært kronglete. Såvaremarkedet, som omfatter både poteter og alle andre matvarer som dyrkes, har vært gjennom store endringer de siste årene.

– Norge var forpliktet til å forholde seg til nye EU-regler gjennom EØS-avtalen, og de måtte endre Matlovens såvareforskrift i 2004. Dette skapte særlig problemer for mange av de gamle sortene, som det ble forbudt å omsette fordi de ikke oppfylte kravene, sier seniorforsker Tone Winge ved Fridtjof Nansens Institutt.

Hun har deltatt i prosjektet «Norwegian Biodiversity Policy in the Interface between European Legislation and Multilateral Environmental Treaties: the Seed Issue», finansiert av Miljø 2015. Prosjektet har studert EU-lovverket og hvordan Norge har forholdt seg til det.

Strengt regelverk

Tidligere kunne norske bønder dyrke og omsette det de ville. Men etter endringen av Matlovens såvareforskrift i 2004, ble det forbudt for bønder å selge såvare seg imellom. Det ble også ulovlig å bytte og gi bort frø. Bare offentlig godkjente såvareforretninger skulle få omsette såvare, og disse fikk forbud mot å selge frø av sorter som ikke sto på den offisielle sortslisten. Å komme på denne listen innebar registrering etter strenge prinsipper og sertifisering.

Kun det bøndene allerede hadde på gårdene i 2004 kunne dyrkes videre der. Om bøndene mistet sortene eller interessen for arbeidet,

eller av andre grunner sluttet å oppbevare og dyrke dem på egen gård, ville sortene gå ut av produksjon. Ingen andre gårder ville kunne ta over.

Regelverket gjorde det nærmest umulig å ta vare på plantemangfoldet på gårdene og det innebar brudd med lange tradisjoner. I tillegg var det svært komplisert og vanskelig å sette seg inn i, også for dem som jobbet med det.

Tjente mot sin hensikt

De første par årene var det omtrent ingen bønder som kjente til de nye reglene, og Mattilsynet så gjennom fingrene på regelbrudd. Dette var på mange måter bra, for ellers ville sortsmangfoldet på gårdene fått et alvorlig tilbakeslag, skriver forskerne i rapporten «Plantemangfold i jordbruket og bønders rettigheter i Norge».

Formålet med reglene var å sikre såvare med best mulig helse og kvalitet, men på lang sikt tjente de mot sin hensikt. Plantehelse er nemlig avhengig av et rikt genetisk mangfold, slik at bønder og andre kan foredle fram sorter som er motstandsdyktige mot plantesykdommer og skadegjørere. Men slik reglene var utformet kunne det å følge dem i praksis føre til en dramatisk reduksjon i mangfoldet. ▶

31. mai i 1757 skrev tollskriver Niels Aalholm på Tromøya i dagboken sin at han har «observeret Potatoes at opkomme». Dagboken skulle bli det første kjente dokumentet om dyrking av potet til mat i Norge. Etter mye om og men, er det igjen blitt lov å omsette denne poteten i Norge. Foto: Ove Hetland

Etter at Landbruks- og matdepartementet ble gjort oppmerksom på dette i 2006, sa de at de ville endre de norske forskriftene til fordel for bevaringen av plantegenetiske ressurser. Arbeidet tok tid, blant annet fordi departementet ventet på nye regler fra EU.

Lempet på strenge regler

– Regelverket hadde forårsaket misnøye og protester både i Norge og EU. Mens vi holdt på med prosjektet, pågikk det en revisjons-

Tone Winge og kollegaene har dukket ned i et komplekst og strengt lovverk. Foto: Jan Dalsgaard Sørensen/Fridtjof Nansens Institutt

prosess i EU blant annet med mål om å forenkle såvarelovgivningen. Vi fulgte derfor nøye med på det som kunne bli en oppmykning, forklarer Tone Winge.

Litt tidligere hadde EU etablert tre unntakdirektiver som gjorde det mulig å omsette såvare av det som ble kalt bevaringsorter. Disse trenger ikke å tilfredsstille alle de samme strenge kravene.

– De som jobber med de gamle sortene er likevel ikke helt fornøyde. Unntakdirektivene begrenser nemlig hvor mye man kan omsette av bevaringsorter og tradisjonssorter, og også hvor man kan selge dem. Lobbyvirksomheten fra deler av den

kommersielle såvareindustrien i EU bidro til disse begrensningene. De argumenterte for at for liberale regler ville påvirke konkurranseforholdene på en uheldig måte.

Mener Norge har gått så langt de kunne

Et av målene med prosjektet var å se på hvordan Norge løser utfordringene ved å måtte forholde seg til så mange regler vedtatt utenfor landet. Både EU-regelverket, den internasjonale konvensjonen om biologisk mangfold og Plantetraktaten påvirker den norske såvarelovgivningen.

I 2009 kom Mattilsynet med forslag til endringer av Såvareforskriften og to andre forskrifter. Forslagene mottok mange høringsvar, men svært få ble tatt hensyn til, blant annet fordi Mattilsynet mente det ville være i konflikt med EU-direktivet. Forskerne skriver at dette reflekterer et demokrati-problem ved norsk EØS-medlemskap: Bestemmelsene fra EU har forrang, uansett om de norske høringsinstansene er aldri så samstemte.

Forskerne skriver likevel at Mattilsynet har gått langt i å implementere EU-regelverket på en måte som tar hensyn til prinsipper om bærekraft og plantegenetisk mangfold. Mattilsynet har ønsket å gi norske bønder så mye fleksibilitet som mulig. Etter endringene i 2009 ble de norske reglene noe mykere enn EU's, blant annet fordi det åpner opp for at bønder kan omsette såvare ikke-kommersielt. Hva som ligger i begrepet ikke-kommersielt blir ikke definert, og nettopp dette gir norske bønder en fleksibilitet, skriver forskerne.

Lov eller ikke lov? Etter endringen av Matlovens såvareforskrift i 2004, ble det langt mer komplisert å omsette frø og matplanter i Norge. Lenge kjente ikke norske bønder til de nye reglene, og det var sannsynligvis bra for sortsmangfoldet på gårdene, skriver forskerne. Foto: Shutterstock

Frivillig system i USA

Winge stiller spørsmål ved om det europeiske regelverket er for strengt. I en litteraturanalyse sammenligner hun det europeiske systemet med USAs, som baserer seg på frivillighet.

– I USA er det ikke obligatorisk med sortsregistrering og såvare-sertifisering. En kan argumentere for at et system basert på større grad av frivillighet også bør fungere i Europa, så lenge all såvare er tydelig merket og det kommer klart fram hvilke produkter som er registrert og sertifisert, sier Tone Winge.

Fakta om prosjektet

Tittel: Norwegian Biodiversity Policy in the Interface between European Legislation and Multilateral Environmental Treaties: the Seed Issue

Prosjektperiode: 2011–2014

Institusjon: Fridtjof Nansens Institutt

Kontaktperson: Tone Winge, e-post: tow@fni.no

Om programmet

Norsk miljøforskning mot 2015

Miljø 2015 er et bredt, tverrfaglig forskningsprogram som skal gi kunnskap om sentrale miljøspørsmål og danne grunnlag for framtidig politikktutforming. Programmet skal sikre bred deltakelse i miljøforskningen og løper fram til 2016.

Mer informasjon finnes på:
www.forskningsradet.no/miljo2015